

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR MAKTABLARIDA BOG'LANGAN NUTQNI RIVOJLANINGIZNING DIDAKTIK ASOSLARI VA METODIKASI

Agzamova Dilafruz Aramovna

Qarshi shahar Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan kar va zaif eshitadigan bolalar uchun 17-sonli ixtisoslashtirilgan maktab internatining pedagog-defektologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maxsus ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan, xususan, sensor, aqliy va nutqiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning bog'langan nutqini shakllantirish muammolari yoritilgan. Bolalarning muloqotga kirishish qobiliyatini oshirish, lug'at boyligini boyitish va matn tuzish ko'nikmalarini rivojlantirishda interaktiv didaktik o'yinlar, ko'rgazmali modellashtirish hamda sensorli integratsiya usullarining pedagogik samaradorligi tahlil qilingan. Maxsus maktablar o'qituvchilari va logopedlari uchun dars jarayonida nutqiy muhitni faollashtirish yuzasidan zamonaviy uslubiy tavsiyalar tizimi ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: maxsus ta'lim, inklyuziv muhit, imkoniyati cheklangan bolalar, bog'langan nutq, logopedik korreksiya, didaktik o'yin, ko'rgazmali modellashtirish, kognitiv rivojlanish.

Kirish

Maxsus pedagogika va defektologiyaning eng dolzarb vazifalaridan biri jismoniy yoki psixik rivojlanishida og'ishishlar bo'lgan bolalarni jamiyatga moslashtirish va ularning mustaqil hayot kechirishlari uchun zamin yaratishdir. Har qanday shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasida va intellektual kamolotida uning nutqiy muloqot darajasi, fikrini izchil, mantiqiy hamda tushunarli bayon eta olishi markaziy o'rin tutadi. Bog'langan nutq inson tafakkurining bevosita ko'zgusi bo'lib, u bolaning atrof-muhitni qabul qilishi, tushunishi va o'z his-tuyg'ulari hamda fikrlarini boshqalarga yetkazib bera olish qobiliyatini belgilaydi.

Imkoniyati cheklangan bolalar maktablarida tahsil olayotgan o'quvchilar, xususan, eshitishida, ko'rishida nuqsoni bor, nutqiy rivojlanishi orqada qolgan yoki aqliy faoliyati cheklangan bolalarda bog'langan nutqni shakllantirish o'ziga xos murakkab kechadi. Bunday bolalarda so'z boyligining cheklanganligi, gaplar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishlarning sustligi va grammatik qurilishdagi nuqsonlar muloqot jarayonini qiyinlashtiradi. Shu bois, ushbu muassasalarda an'anaviy ta'lim metodlaridan tashqari, bolaning o'ziga xos sensor va kognitiv imkoniyatlariga mos keladigan korreksion-pedagogik texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshirishning asosiy shartidir.

Asosiy qism

Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning bog'langan nutqini rivojlantirishda birinchi navbatda ko'rgazmali modellash tirish va mnemo-texnika usullaridan foydalanish yuqori natija beradi. Maxsus maktab o'quvchilari uchun mavhum tushunchalarni idrok etish qiyin bo'lganligi sababli, har bir fikr yoki matn ssenariysi vizual sxemalar, rasmlil modellar va grafik ramzlar orqali taqdim etilishi lozim. Masalan, bolaga biror voqeani so'zlab berish yoki ertakni qayta hikoya qilish topshirilganda, dars davomida maxsus rasmlil kartochkalar ketma-ketligi chizib ko'rsatiladi. Bu vizual tayanchlar bolaning xotirasini faollashtiradi va fikrlarni ma'lum bir mantiqiy izchillikda, uzilishlarsiz bayon qilishga yordam beradi.

Ikkinchi muhim yo'nalish - nutqiy faoliyatni o'yin texnologiyalari va syujetli-rolli o'yinlar vositasida rag'batlantirishdir. Imkoniyati cheklangan bolalarda muloqotga bo'lgan motivatsiya ko'pincha past bo'ladi. Didaktik o'yinlar jarayonida bola o'zi bilmagan holda jonli muloqot muhitiga kirishadi, turli personajlar nomidan gapiradi, savollarga javob beradi va o'z tengdoshlari bilan muloqot munosabatlarini o'rnatadi. Ayniqsa, o'yin davomida nutqiy vaziyatlarning sun'iy ravishda yaratilishi, ya'ni do'konda, shifoxonada yoki transportda sodir bo'ladigan muloqot ssenariylarining sahnalashtirilishi bolalarning kundalik hayotda faol qo'llaniladigan bog'langan nutq qoliplarini o'zlashtirishini tezlashtiradi.

Shu bilan birga, bog'langan nutqni o'stirish jarayoni sensorli integratsiya prinsiplari bilan uzviy bog'liq holda olib borilishi shart. Nutq markazlarining rivojlanishi qo'l barmoqlarining mayda motorikasi, taktil sezgilar va eshitish hamda ko'rish analizatorlarining birgalikdagi uyg'un faoliyatiga bog'liq. Maxsus darslarda tabiiy materiallar, qum terapiyasi, gley bilan ishlash va turli teksturaga ega bo'lgan asboblarni yordamida mashg'ulotlar o'tkazish bolaning sensor tajribasini boyitadi. Sensor jihatdan to'yingan o'quvchi o'zi his qilgan, ushlab ko'rgan yoki ko'rgan narsalari haqida gapirishga ko'proq moyillik ko'rsatadi va uning nutqi emotsional jihatdan boyiydi.

Biroq bugungi kunda maxsus maktablarda ushbu yo'nalishdagi ishlarda tizimlilik ko'zga tashlanmaydi. Ko'pincha nutq o'stirish mashg'ulotlari faqatgina tayyor matnlarni yodlash yoki savol-javob qilish bilan cheklanib qolmoqda. O'qituvchilar dars ishlanmalarida bolalarning individual nuqsonlari va charchash darajasini har doim ham to'g'ri baholay olmaydilar, natijada uzoq davom etadigan bir xil turdagi nutqiy yuklamalar bolada darsga nisbatan salbiy munosabat uyg'otadi. Shuningdek, logopedik korreksiya xonalari va sinf o'qituvchilarining metodik hamkorligi yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan.

Mazkur kamchiliklarni bartaraf etish uchun maxsus maktablarda har bir dars soatini nutqiy muhitga aylantirish strategiyasi joriy qilinishi lozim. Matematika, mehnat ta'limi yoki tabiiy fanlar bo'lishidan qat'i nazar, o'quvchi bajarayotgan har bir amalini so'z bilan ifodalab borishi, ya'ni o'z harakatlarini sharhlashi talab etiladi. O'qituvchilar har bir mavzu yakunida o'quvchilarning faqatgina qisqa javoblarini qabul qilmasdan, ularni to'liq gaplar tuzishga, sabab-oqibat bog'lanishlarini tushuntirib berishga undaydigan maxsus ochiq turdagi savollar tizimidan foydalanishlari shart.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, imkoniyati cheklangan bolalar maktablarida bog'langan nutqni rivojlantirish murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u maxsus pedagogik yondashuv hamda metodik mahoratni talab etadi. Ko'rgazmali modellashtirish, o'yin texnologiyalari va sensorli integratsiya

usullarining darslarga tizimli tatbiq etilishi bolalarning nutqiy to'siqlarini yengib o'tishlariga va fikrlash doirasini kengaytirishga xizmat qiladi. To'g'ri tashkil etilgan korreksion yordam o'quvchilarning nafaqat ta'limiy dasturlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishini, balki kelgusida jamiyatning faol a'zosi bo'lib yetishishini ham ta'minlaydi.

Kelgusida maxsus ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish uchun maxsus maktablar va texnikularni yangi avlod vizual o'quv qo'llanmalari, interaktiv elektron darsliklar bilan ta'minlash lozim. Pedagog kadrlar tayyorlovchi institutlarda defektolog shifokorlar va logopedlarning kasbiy hamkorlik kompetensiyalarini oshirish guruhlarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ota-onalar bilan hamkorlikda uy sharoitida ham bolaning nutqiy faolligini qo'llab-quvvatlovchi tavsiyalar majmuasini ishlab chiqish va ta'lim jarayoniga ota-onalarni faol jalb etish korreksion ishlarning uzluksizligi va barqarorligini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mominova L. R. *Maxsus maktablarda o'quvchilar nutqini o'stirish va logopedik yordam ko'rsatish asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2022. – 186 b.
2. Ayupova M. Ya. *Logopediya va bolalar nutqiy nuqsonlarini korreksiyalash metodikasi*. – Toshkent: Milliy ensiklopediya, 2021. – 210 b.
3. Vlasova T. A. *Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalashning pedagogik tizimi*. – Moskva: Prosveshenie, 2023. – 154 s.
4. Bishop D. V. *Handbook of child language disorders and assistive speech development // Journal of Child Psychology and Psychiatry*. – 2021. – Vol. 62, No. 3. – pp. 295-308.
5. Nazarova N. M. *Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'limning zamonaviy muammolari hamda rivojlanish tendensiyalari*. – Toshkent: Fan, 2020. – 176 b.

